

Oponentský posudek na dizertační práci:

Jana Kočišková „Role a postavení žen ve vrcholné politice v Československu v letech 1948-1968“, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav politologie 2017, 380 s. rukopisu včetně příloh

Jana Kočišková se ve své dizertační práci zaměřila na téma politické participace žen ve vrcholné politice v Československu 1948-1968. Tématu dosud nebyla věnována v politologickém ani v historiografickém zkoumání výraznější pozornost. Autorka si vytkla za cíl pokusit se komplexně zhodnotit a analyzovat uvedenou problematiku. Sledovala relevanci tří základních faktorů ovlivňujících podíl žen na vrcholné politice – faktory institucionální, sociálně ekonomické a kulturní. V práci se tak jednalo o vysvětlení, jak ovlivňovaly zastoupení žen v politice charakter politického a volebního systému, životní úroveň a úroveň vzdělanosti a vnímání ženské emancipace v komunistické ideologii a v politické praxi v prvních dvou desetiletích existence komunistického československého státu. Základní sledovanou platformou byla forma angažmá žen - poslankyň Národního shromáždění 1948-1968 a proměny jejich účasti a aktivit v prvních čtyřech volebních obdobích po roce 1948. Pozornost autorka věnovala i političkám, které byly členkami ÚV KSČ a vlády. Zkoumala, zda a do jaké míry mohla ovlivnit i společná generační válečná zkušenost řady političek jejich míru angažovanosti, aktivity či autonomních osobních postojů. Autorka si vytkla jako hypotézu zkoumat, do jaké míry mohly stěžejní roli v této etapě sehrát v otázce míry a okolností zapojení žen do politiky geopolitický faktor a mocenský monopol komunistické strany.

Metodologicky si práce dle J. Kočiškové vyžádala multidisciplinární přístup, ve kterém se uplatnily prvky klasického historiografického přístupu, komparativní politologie, sociologie generací a genderových studií. Za podstatné a přínosné lze považovat, že autorka v práci konkrétně uplatnila zejména sociologické přístupy teorie generací, vycházejí z díla maďarského sociologa Karla Mannheima. Při zpracování a výkladu životních příběhů političek využila vhodně metody orální historie a genderové analýzy. Přínosem práce této práce je též, že se autorka detailně věnovala analýze stavu bádání o ženské politické participaci, a to na bázi rozboru vybraných domácích i zahraničních prací, které se těmto otázkám věnují z pohledu kulturních či mediálních studií, dějin každodennosti či genderových studií.

Práce samotná je rozdělena do sedmi výkladových kapitol, do kterých je možné zařadit i zdařile metodologicky a teoreticky zpracovaný Úvod. Vedle již zmíněných témat o ženách v NS, v ÚV KSČ či o válečné zkušenosti političek, kterým jsou věnovány pátá, šestá a sedmá kapitola, jsou velmi dobře zpracovány kapitoly o historii ženské politické participace v českých zemích od konce 19. století do roku 1948, o emancipaci žen v socialistické ideologii a praxi a o vlivu kádrové nomenklatury a o mýtu „kvót“ pro zapojení žen do politiky za socialismu.

Za důležité lze považovat poznatky, ke kterým J. Kočišková při svém výzkumu a studiu dospěla a které ověřily zejména vytčenou hypotézu. Autorka zdařile vysvětlila, že i faktory typické pro totalitní politický systém, který vládl ve sledovaném období 1948-1968 v Československu a který si mohl podstatná politická opatření vynutit silou a administrativními opatřeními shora, nebylo možné vždy prosadit, neboť narážely značně v tehdejších poměrech na pevně zakotvené předsudky, názory a tradice o očekávaných rolích a společenském zařazení žen a mužů ve společnosti. Autorka správně upozornila, že v mnohém ohledu přebíralo ve své politice vůči ženám i komunistické Československu zejména prvních letech po únoru 1948 sociální a ideologické konstrukty sovětského modelu „ideálu socialistického člověka“. Stranická politika volila dle autorky v přístupu k ženské otázce tehdy mnohým více racionalistický postoj vycházející z přesvědčení, že ženy jsou vítaným ekonomickým zdrojem a mají být zahrnuty do pracovního procesu, ve kterém mohou podobně jako ve veřejné sféře zastat stejné druhy práce jako muži. Rozdíly mezi mužskou a ženskou osobností byly deklarovány zejména v propagandě jako kulturní konstrukty a většinu domácích prací rodinných funkcí žen měly dle tohoto sociálního konstruktivismu převzít státní instituce. Myšlenky to nebyly jistě nikterak nové, jak připomíná autorka, bylo je možné lze nalézt již i u prvních utopických socialistů. Komunistická ideologie tolik neakcentovala konflikt mezi „veřejnou“ a „soukromou“ sférou života, do které byly tradičně zasazovány ženy, místo toho celý problém, jak zdůraznila J. Kočišková s odkazem na práci J. B. Elhstainové, vnímala jako záležitost výroby, jako konflikt mezi „produkcí“ a „reprodukcí“. Marginalizované postavení ženy se tak mělo zlepšit jejím zapojením do pracovního procesu a kolektivní instituce jí měly zbavit dřiny v domácnosti. Zároveň komunistická ideologie pohlížela na ženy nikoli jako na samostatnou a svébytnou sociální skupinu, spojovala je dlouho tradičně s třídním komunistickým pojetím jako „proletářských“ žen či dělnic. Socialismus však ve své praxi a v ČSR též po roce 1948 přijal záhy realistický pohled na ženy především z nutnosti navýšit počet pracovních sil ve výrobě. Zaměstnanost žen si posléze vynutila zavedení rozsáhlejších sociálních a společenských opatření, která v konečném důsledku přispěla ke skutečné emancipaci žen a jistě též i k zapojení do veřejné a politické sféry.

Zajímavé jsou též poznatky, k nimž autorka dospěla při sledování hlediska politické participace žen v komunistickém Národním shromáždění s ohledem i na jejich sociální a politický původ. Dle autorky bylo možné sledovat tento trend zejména v prvních dvou volebních obdobích v letech 1948-1954 a 1954-1960. Četné zastoupení žen z dělnicko-rolnických profesí bylo výrazně politickou volbou a došlo zároveň i k výraznému omlazení žen – poslankyň. V průběhu šedesátých let ve volebních obdobích 1960-1964 a 1964-1968, kdy rostla kontinuálně i kvalifikovanost žen, se proměnil v tomto ohledu i poměr žen mezi zastupitelkami ženami, kdy poslankyně z dělnicko-rolnických profesí poprvé tvořily menší polovinu v zastupitelském sboru NS. Mezi poslankyněmi se začaly prosazovat ženy s různým stupněm vzdělání včetně docentek a profesorek. Autorka upozornila, že již ve druhém volebním období 1954-1960 se mezi poslankyněmi objevily i bezpartijní zastupitelky, byť mnohé posléze vstoupily do KSČ či KSS. Autorka sledovala též další zajímavé trendy, ať již otázku související se znovuzvolením poslankyň, s jejich zastoupením v parlamentních výborech či s obsahovým formátem a četností jejich interpelací, jejichž kritičnost výrazně narůstala již v první polovině 60. let. Jako na svébytnou polohu a další vývoj v tomto trendu, který směřoval ke skutečnému vyjádření osobního stanoviska, poukázala J. Kočišková na formu obsah připomínek a návrhů, které odrážely liberalizační tendence konce 60. let. Jejich vyvrcholení bylo možné zaznamenat ve dnech následujících po srpnové sovětské okupaci v roce 1968 a zejména při parlamentním hlasování o schválení smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk v Československu v říjnu 1968. Autorka zde připomíná statečné postoje čtyř poslankyň - Boženy Macháčové Dostálové, Marie Mikové, Gertrudy Čakrtové-Sekaninové a Boženy Fukové. Poslední dvě jmenované poslankyně společně se dvěma dalšími poslanci odmítly hlasovat pro přijetí smlouvy o dočasném pobytu sovětských vojsk na území ČSSR.

Práci lze charakterizovat za výrazně přínosnou a záslužnou i z hlediska biografického zpracování. J. Kočišková sledovala také osudy, politickou činnost a sociální zakotvení mnohých poslankyň, dnes již víceméně neznámých. To výrazně práci zhodnocuje a dává jí reálný sociální a etický rozměr. Autorka věnovala pozornost i tématu dodržování početních kvót pro ženy v Národním shromáždění. Tyto kvóty (zaváděné podle sovětského vzoru) však nebyly uplatňovány v nejvyšších státních a stranických funkcích. Autorka také připomněla, že ženy v politice bylo možné nalézt v dané době i na nižších politických úrovních, především ve funkcích na úrovni místních, okresních i krajských národních výborů. Zde mohly totiž ženy vykonávat své funkce v blízkosti bydliště a mohly se tak věnovat péči o rodinu a domácnost.

Dizertační Jany Kočiškové pokládám za původní, zdařilou a přínosnou pro vysvětlení řady důležitých otázek týkajících se sledovaných forem účasti žen ve vrcholných politických funkcích v letech 1948-1968. Autorka prokázala, že umí samostatně pracovat jak s pramenným materiálem, tak s literaturou. To prokázala znalostí studovaných fondů z Archivu bezpečnostních složek, z Archivu Poslanecké sněmovny PČR a z Národního archivu, prací s relevantními vědeckými edicemi dokumentů a znalostí teoretické odborné literatury. Za přínosné a zajímavé považuji také četné přehledové a obrazové přílohy. Autorka tak prokázala schopnost syntetizovat dosavadní poznatky se svým výzkumem a orientaci v dané problematice.

Předkládaná práce Jana Kočišková „Role a postavení žen ve vrcholné politice v Československu v letech 1948-1968“, svým zpracováním a obsahem splňuje požadavky standardně kladené na disertační práci v daném oboru. Předloženou disertační práci předběžně klasifikuji jako p r o s p ě l a.

Prof. PhDr. Jiří Kocian, CSc.

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v. v. i.

Praha, 28. července 2017